

Yanomama Kahiki ã turu

Nomeru 12

Papiu

Junho 2011

Ai yanomama yamakini wāritima thē na ha wāripuu wehi thā

Awei kami yanomama yamakiha hei wāritima thēka kii thē yai totihi. Ai yanomama wamakini wāritima wamathē na ha thai wāripuu makii, kami horepē thēri yamakini yamathē thaīhe yati-o pihi, wāritima thē thamu totihi yaro.



Wāritima thēha ai yanomama yamaki mohoti makii ai yamaki pihi ka moyāmiini wāritima yamathē noā xaari waxuapraraí tēhē thē yai totihi. Ai yanomama yamakini napē yamathā ka taí weini, napē pē wāriyu wei yamathē taí maki yamaki pihi xaaripruha maani wāritima thēha yamaki wasyu puo tēhē kami horepē thēri yamakini yamathē piximaimi. Yamaki moyāmi hikirarioma yaro wāritima thēha, inaha kami horepē thēri yamaki pihi kuu yaro, hei yamathē tūrū prarema, hapai na ha yamaki p ihi kuu yaro. Kami yanomama hiramatima yamakini pata yamathēpēha wāriní napē pēni história thāahaka hiraí wehi yamathāaha tūrūmani napē pēha yamaki ka-



nasi topomu wei thē kutayoni, ihi tēhē yamaki nahaka wāripuu wehi pēni, yanomama yamaki na ha ohote pou wehi thē xirō ku-prario.

Yutuha pata thēpē pírio kuo xoapē na ha, yamathā totoai maa tēhē napē pēni yamaki na ha ohote poimihe. Kua yaro kami horepē thēri yamaki hamí napē pē huu hāamoimi yaro kami yamaki kāhiāni patapē ha yamaki pata kemu mahiā hikia, heāmí kami horepē thēri yamaki pírio kuopē hamí yanomama ya-

maki urihipē he huā kua ma kure, napē pē huuhe yatio-pru yaro, makii yanomama yamaki thaamayu kua pē na ha thē taimi yarohe, yanomama yamaki na ha thapoyopē na ha thē taimi yarohe, urihi hamí wāmotima yama tihimo pēāha haimāi kuopē na ha thē taimi yarohe,

napē pēha yanomama yamakiā haí makii yamakiā hiri-prai taimi yarohe, kami yanomama yamakini kama napē yamapēa pree hiripraimi yaro. Inaha kami horepē thēri yamaki pihi kuu yaro, wāritima yamathē xaari thai, inaha thēkua yaro kami yanomama yamakini komi yamathēka thaaí wei na ha yamathē tūrūmai, ihi makii napē pēni yanomama yamaki urihipēka wāriāi wehi pē yaiha yanomama yamakini yamathē yai hipiaimi. Yanomama yamaki urihipē hamí napē pēni yamaki pairipu wehi pēha, yamaki mayoha hipiamoni ihi pēni yamaki mayo ha taaheni urihi wāriatima pēha kami yanomama yamaki kuaí wei thāha wēahení napē pē pihi thama pehe. ihi kama pēxo wāritima yamaa thai napē pēni yanomama yamaki ka pairipuu wehi pē mama thari tēhē, yanomama yamaki wāriyu maa tēhē, thē totihiimi. Kami yanomama yamaki moyāmi hikio maki napē pēni yamaki xirō noāmai xi wāripuu he tēhē thē totihi imi, kami yamaki yai noāmio pei yamaki utupē taamu ihi tēhē napē pē pihi xariopē, kama thēpē noā uhurupē thamopē, pei yamaki kāhiāha, pei yamaki utupē ha, inaha yamathē yai thai pihi.



Kami yaní kihamí Venezuela hamí ai yanomama yathēpē taarema yaro, iha ya pihi xaaripru mahioma. “awei inaha kami Brasileiro yanomama yamaki kuaí tēhē thē totihi” inaha kami ya pihi kuma yaro heamí kami yamakini yamathē wapai xoama, inaha kami papiu thēri yamaki pihi yai kurayoma yaro, hei yamathē thai xoama. Inaha thē ma kureha ai yanomama yamakini hei yama thēnēhē waripu paxio puo tēhē thē totihiimi, kua yaro hei thāha yamaki yai moyamio xaario, awei

KAMI PAPIU THËRI

YAMAKI URIHIPËHA PDYP A

KUPRARIO WEI THÃ TÙRÙ

Hapa hiramayötima thëha komi yanomama yamaki hiramayoma. Terra indigena yanomami aha yamaki piriaka kutare naha, kua yaro hapa yamaki pihi møyämí rärio wei yamaki yai møyämio töhë, thë totihi. Hiramatima thëha yamaki pihi xaaripru wei yamaki pihi prahai mää töhë yamaki pihi møyämiproimi.

Kami yanomama yamaki kähia noämio wei thë yai kua xoa, inaha thë kua yaro kami papiu thëri yamaki yai piri xoario wei ha Projeto de Documentação da Lingua Yanomama do Papiu (PDYP) a kuprarioma. ihì akuprario wei 20 de setembro de 2010 töhë ahapa kuprarioma. Hei PDYP thäakakii uti pii thä tha? inaha ai yanomama wamaki pihi kunömäi, hapai naha pei thäaha yai kua projeto de Documentação da Lingua Yanomama do Papiú, inaha thäaha yai kua.

Hei ihì PDYP aha kami hiramatima papiu thëri yamaki kiäi yaro thë yai totihi, kami yanomama yamaki urihipë yai ha yamaki kiäi yaro. PDYP aha yamathë yai thaï wei hapai naha yamathë thaï: yanomama yamakini reahu yampëka thaï wei yanothéri pënì thä hapa wëayu he töhë hiramatima yamaki pree ha parianti yamaki kiäi, utupa yampë toai yäno aha kuranì, urihiami näxihi pë käyo katituu he töhë yamaki kiäi. Kami yanaki yai kua pënaha yamathë pree taai, thëpë manatho huu töhë, yamaki kiäi, thëpë praiai töhë, yamaki kiäi, titi töhë thëpë heri töhë ämoä yamathëpë toai, thëpë xaimayu töhë yamathëpë utupë toai, thëpë iriyämayu töhë yamathëpë utupë toai, yano a parikîha thëpëa wayomayu töhë yamathëpë utupë toai pei thëpë kähiaxó.

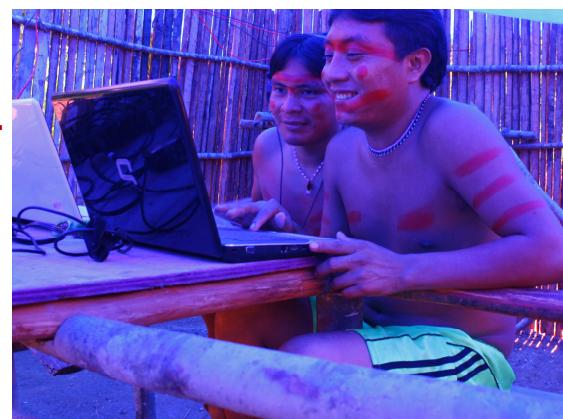


Ihì maki mamakai yamathëpë utupë toaimi hapa komi yamaki noä thayu pario, yamathëpë noä thaï mää töhë thëpë kiri yaro. Hiramatima yamakini hapa yamathëpë noä thaï pario, waiha urihi hamì yanomama thëpëka patamu weini thëpë noä thaï nohöhe, ihì töhë conselheira thëpëni thëpë noä thaï nohöhe, ihì töhë kama piriotima thëpë yai kuapë naha komi yamathëpë toai xoa. Reahu aha hiramatima yamaki kiäi xoa töhë piriotima yampë reahumoma huraprama. Ihä yamaki kiäi huraprario wei türüamotima thëpë yänopë kuopë hamì yama thëpë utupë ẽramäi xoa, inaha yamathëpë thapraîha huraani, pei thëpë utupëha yamaki mamo xatio xoa. Kama thëpë yai kuapë naha yamathëpë totihi taaîha, ihì töhë papeo sipëha yama thëpë türümäi xoa. Inâha kami papiu thëri yamaki kua, PDYP aha yamaki kiäiha, hapa yamaki pihi mohotiomamaki kami papiu thëri yamakiha moyämırini kami yamakiä hai kuopë naha yamaki kähia noämamu pihio yaro, PDYP aha yamaki kiäi.

Yutuha pata thëpëka kuaimani thëpëa tai wehi yamathëpëha wärini, ihì yamathëpëa pree türümäi, uti

thëha wärimita thëha papiu thëri yamaki kiäi tha? Kami yamakiä yai hai wei yamathä noamai pihio yaro, PDYP aha yamaki kiäi, urihi hamì yamathëpëha ka haimai wei thëpëha, ai oxe thëpë patai hëaï wei thëpë pihi hëtëmu huomaapë, oxe thëpëni pata yamaki utupë taaîha notiaheni, inaha thëpë kuaï notiai huopë. Thëpë reahumu huo xoatipë, utupapëha taaheni thëpë xapurimu huo xoatipë, urihia kamia pata yamaki hapa piriõa parõoma yaro inaha thëpë kuo notio xoa huopë, ai yanomama thëpë kähiaha kamia yanomama yamaki uhurupë moyämio huopë, kama thëpë kahiä yaiha thëpëa hai huo xoa paxiotipë, inaha kamia papiu thëri yamaki pihi kuu yaro PDYP aha yamaki pata mahi kiäi.

Inaha thë kua yaro heämì kamia yamaki urihipë



a.

yaihami hei PDYP akua, kua yaro hapa na ha thëpë ku- Porimoxi yopi toa- tima porakapi thëkipë kua, yopi titipotima poraka- pi thëkipë kua, yopi totihi taaprara- tima morithë kua, yämana orakapë kua, inaha thëpë

kua. Inaha thëpë kua yaro, kami hiramatima yamaki kiäi yanomama yamaki urihipë sái totihi yaro, yanikini yamaki kiäti, kami yamakini hei mori yamathë thaimi, waiha yanikini yamathëriä thaï kuahuru pënaha, yamaki pihi kuu he yati xoa. Yanomama yamakini urihi hamì yamathë thaai wei thë wäroho mahi waato yaro, hapa yamaki yai keki wei yanikini yamathë thaï xoaimitayu, yamaki kiäi huraa mahi prario töhë, waiha Dicionário yanomama yama siki thaprai xoa pihio, ai utupa taamotima yamathëpë kayô thaprai pihio, yamaki praiai wei komi thëpëha yamaki pihi kuu xoaimatayu, ihì dicionário yanomama yama siki thaaha huraprariñi, ai yanomama yamaki ka pirihihami yama siki pree ximäi piyekuu pihio xoa, kami yanomama horepë thëri yamaki mayoha ai yanomama thëpë pihiaxaariprariñi kama thëpëa hai kuopë naha, thë pree thaï he töhë thë totihi.



Hiramayotima aha napë pënì yanomama yamaki ka pairiprai weihi pexo, yamaki noäha thayoni yanomama yamaki pata hamì wärimita yamathëha thani, yamathëpë kahiä türüäha hurapraní kama napë pënì pata thëpë kahiä kuo wei kahikiä titipotima napë pënì (livro) sipëhaka hirai wehi yama siki thaprai töhë, kami yanomama yamaki uhurupë moyämio huo xoati wei thë yai kuprario, inaha kami papiu thëri yamaki pihi kuu yaro hapa yamaki moyämıräyu wei yanomama kahiatitipotima (livro) yama kí kí thaprai pihio yaro. Kami yanomama thapratima pëha (projeto) kohipë yamaki kiäi, ihì maki kama yanomama yamaki kähiahiäní wäaha pree kua, hapai naha wäaha kua thapratima yama wäaha hirai, awei inaha yathä wëaï kuo pihio yaro hei yathä türüp rarema, thä maprarioma.

Alfredo himotona yanomama.

